

NORMAN MANEA: THE SPANISH CRITIQUE OVER *THE HOOLIGAN'S RETURN*

Ioana Mihaela VANCEA

PhD Student, University of Medicine, Pharmacy, Science and Technology
„George Emil Palade” of Târgu Mureș

Abstract: This paper aims to provide a new perspective over Norman Manea's The hooligan's return. In the dynamics of the national canon – international canon, the second prevails so that the discussion of our essay goes hand in hand to the bigger picture of the text, the macrodata that recommends the literary creation for the transnational canon and, of course, the international market of literature. Working with Franco Moretti's concept of World Literature, we will use second-hand criticism to highlight a new perspective on the novel The Hooligan's return to observe its dynamics on the Spanish literary scene. For this, we will work with articles and chronicles taken from Letras Libres, ABC and La Vanguardia; such exercise will be of help in connecting Norman Manea to the field of World Literature.

Keywords: international canon, transnational writer, The hooligan's return, Spanish market, Spanish translation.

Norman Manea este cunoscut drept un scriitor plasat în afara granițelor, un scriitor cu o direcție transnațională încă din primii ani de viață la momentul deportării în Transnistria în 1941. Ani mai târziu, la vârsta maturității, stabilit în Statele Unite ale Americii devine un scriitor controversat, având o poziție fermă împotriva antisemitismului puternic manifestat în România postrevoluționară. Însă deschiderea lui culturală se manifestă pregnant în volumul *Întoarcerea huliganului* care îi aduce legitimitate internațională prin numeroasele traduceri dintre care amintim în special circulația lui în spațiul spaniol.

Prin ochii traducătorului, scriitorul român este apreciat pentru curajul de a sfida un regim pe care nu-l agreează. Joaquín Garrigós traducătorul romanului în limba spaniolă se oprește însă asupra unui aspect pe care el îl consideră esențial; transformarea Bucureștiului în personaj printr-un „puls al orașului”¹. Interesant este faptul că până la *Întoarcerea huliganului* în Spania intrarea operelor lui Norman Manea a fost oarecum inegală². În anii '90 spațiul spaniol cunoaște un volum de proză scurtă al acestuia și *Plicul negru*, dar sunt scrieri fără impact din motive ce nu țin de calitatea estetică, ci de chestiuni de origine. Pe piața editorială spaniolă, remarcă traducătorul, principala producție este cea în limba spaniolă, urmată de „literatura anglo-saxonă, care ocupă 76% din traduceri și, în al treilea rând, de literaturile scrise în alte limbi de cultură precum franceza, italiana și germana”³. Ceea ce îngreunează, în mod evident, intrarea pe piață a literaturilor ce provin din culturi periferice. Prin urmare, ceea ce asigură succesul unei cărți este elementul de noutate, „ceva ce merită să fie cunoscut”.

¹ Joaquín Garrigós, *Norman Manea văzut de un traducător*, în *Vatra*, nr. 5-6/2011.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Întoarcerea huliganului oferă imaginea unei Românie cu de toate: fascism, comunism, naționalism și antisemitism. Prin propriile reflecții și experiențe el relevă trista diversitate de ideologii, minciuni și false convertiri ale foștilor comuniști. Din experiența sa de traducător, Joaquín Garrigós amintește trei cărți, toate încadrate la memorialistică un gen spre care cititorul spaniol nu înclină de obicei, dar care au avut succes prin povestea pe care au livrat-o: *Jurnalul portughez* a lui Mircea Eliade (2001), *Jurnalul* lui Mihail Sebastian (2003) și *Întoarcerea huliganului* (2005)⁴. În acest context, sesizăm că textul lui Norman Manea poartă cu sine niște valori culturale, este o replică în miniatură a istoriei contorsionate din România comunistă și cea postrevoluționară. Alături de această încărcătură a romanului, recurența temei exilului și a supraviețuirii în spațiul Europei de Est asigură drumul spre canonul transnațional.

Activitatea eseistică a lui Manea alături de dinamica traducerilor romanului *Întoarcerea huliganului* au, așadar, continuitate și în afara Statelor Unite. În *Letras Libres* apar o serie de articole care-l au ca subiect de discuție în 2005, când romanul este publicat și în Spania. Antonio Muñoz Molina notează, de pildă, că romanul aparține unui gen literar minor, dar în dezvoltare „Când am început să o citesc, am întâlnit un tip de literatură care a mai fost prezent, dar nu cu suficientă frecvență în Europa secolului XX: o literatură care trebuie să găsească noi moduri de a spune povești pentru că poveștile pe care le are de zis sunt noi”⁵. În sfera acestor genuri care se formează prin perioade de tranziție, de nomadism voluntar sau nu, perioade de exil care ridică întrebări cu privire la identitatea propriei persoane. În România, de pildă, nu a existat după căderea blocului comunist nicio literatură consistentă de sertar sau măcar o literatură puternică a celor aflați în exil. Nu este un gen consacrat, iar notațiile cronicarilor și raportările lor la aspectele mari ale romanului ce ridică problema exilului și a identității devin ele însele macrodate de analiză în vederea unui progres a genului literaturii de exil. Muñoz vorbește despre un simț al responsabilității acestor scriitori care au trecut prin astfel de experiențe greu de redat, dar pentru care trebuie să existe o formă de manifestare. Pe principiul, fiecare exil cu povestea sa, fiecare poveste a unui exil cu un stil diferit, „iar Norman Manea și-a descoperit stilul atât în sfera ficțiunii, cât și în cea a non ficțiunii”⁶. Acești scriitori se confruntă cu un acut grad de deșănțare, cu un nomadism sufletesc și senzația constantă că nu aparțin geografic nicui loc, tocmai de aceea, singurul loc căruia Norman Manea îi aparține este limba.

Roman politic, dincolo de jocul narativ și salturile temporale pe care le remarcă și Antonio Tabucchi, scriitorul italian, prieten al lui Norman Manea. Articolul acestuia este publicat și în publicația spaniolă *Letras Libres* unde tratează cartea din perspectiva

⁴ *Ibidem*.

⁵ Antonio Muñoz Molina, *El texto nómada. Conversación entre Antonio Muñoz Molina y Norman Manea*, <http://www.lettraslibres.com>, publicat la data de 28 februarie 2011 în „Letras Libres”, accesat ultima dată pe 22 ianuarie la URL: <http://www.lettraslibres.com/mexico-espana/el-texto-nomada-conversacion-entre-antonio-munoz-molina-y-norman-manea>. „Cuando empecé a leerlo, me encontré con un tipo de literatura que se ha dado pero no con demasiada frecuencia en Europa en el siglo xx: una literatura que tiene que encontrar nuevas formas de contar historias, porque las historias que tiene que contar son nuevas”.

⁶ *Ibidem*.

romanului (*una novela*)⁷, cu toate că în varianta italiană subtitul se intitula *una vida*. Antonio Tabucchi propune depășirea granițelor autobiografice, iar, pe scară largă, ceea ce i se recunoaște lui Manea este modul elegant de abordare a temei politicului, temă recurentă, de altfel, în toate literaturile lumii. În plus, acesta face notații similare asupra problematicii limbii române reluând, de fapt, ideea pe care însuși Manea o emite în nenumărate rânduri: aceea că limba este patria sa, spațiul în care scriitorul se dezvoltă undeva în afara geografiei. „Tratează un roman puternic politic, dar unul în cel mai înalt sens al cuvântului: un roman despre etica politica cu privire la motivele sau la nebuniile istoriei. Mai presus de toate este un mare tribut adus limbii române, în care continuă să scrie cu încăpățănare după atâția ani de exil, dar pentru tipul de scriitor care este în străinătate străin în orice parte, inclusiv în ospitalitatea Statelor Unite ale Americii, pe care o definește ironic ca „Paradis”, singura patrie adevărată este limba” (trad. mea)⁸. Cu privire la acest aspect, câțiva ani mai târziu, editorul argentinian Alberto Manguel remarcă, scriind despre premiul FIL din cadrul târgului Internațional de Carte de la Guadalajara, Mexic, acordat lui Norman Manea în 2016, că spre deosebire de Ionesco sau Cioran, care aleg o altă limbă pentru a-și scrie textele, Manea rămâne fidel limbii române: „Nu la fel Manea, care a fost întotdeauna fidel limbii sale materne. Stilul său e elegant și neașteptat, iar opera lui tratează teme profunde cu o inteligență și cu un acut simț al umorului tulburător de întunecat. Temele lui sunt identitatea evreiască, ororile totalitarismului și lectura lumii prin scrisori. (trad. mea).”⁹

Notabile, mai ales, sunt cronicile din cotidianul spaniol *La Vanguardia*, unde la momentul apariției, volumul a fost desemnat drept „Cartea străină a anului”. Problema genului cărții este ridicată și de Robert Saladrigas, scriitor catalan, cunoscut și pentru articolele centrate în jurul literaturilor străine, articole apărute în suplimentul literar al *La Vanguardia*. Roman sau autobiografie? Este întrebarea care se repetă și în acest caz, impulsul inițial fiind acela de a fi citit ca roman. Concluzia la care ajunge cronicarul ține de găsirea în mijlocul experiențelor autobiografice a mecanismului după care imaginația lucrază ca pansament (*aderezo*)¹⁰ pentru cruzimile realității. Tocmai de aceea, scriitura e puternică și frumoasă pentru că reușește să producă o experiență copleșitoare („una

⁷ Antonio Tabucchi, *El regreso del húligan, de Norman Manea*, <http://www.lettraslibres.com>, publicat la data de 31 octombrie 2005 în „Letras Libres”, accesat ultima dată pe 18 ianuarie 2021 la URL: <http://www.lettraslibres.com/mexico-espana/libros/el-regreso-del-huligan-norman-manea>.

⁸ *Ibidem*. „Se trata de una novela fuertemente política, pero en el sentido más alto del término: una novela sobre la ética de la política, sobre las razones —o la insensatez— de la Historia. Sobre todo es un gran homenaje a la lengua, el rumano, en la que él tercamente continúa escribiendo después de tantos años de exilio, pues para el tipo de escritor que es, extranjero en cualquier parte, inclusive en la hospitalidad de Estados Unidos, que irónicamente define como "el Paraíso", la única patria verdadera es la lengua”.

⁹ Alberto Manguel, *Norman Manea un escritor elegante e inesperado para el premio de la FIL*, <http://www.lanacion.com>, publicat la data de 30 august 2016 în „La Nacion”, accesat ultima dată pe 10 ianuarie 2021 la URL: <http://www.lanacion.com.ar/1932891-norman-manea-un-escriptor-elegante-e-inesperado-para-el-premio-de-la-fil>. „No así Manea, quien siempre ha sido fiel a su lengua natal. Su estilo es elegante e inesperado, y su obra trata temáticas profundas con inteligencia y con un sentido del humor perspicaz e inquietantemente oscuro. Sus temas son la identidad judía, los horrores del totalitarismo y la lectura del mundo a través de las letras”.

¹⁰ Robert Saladrigas, *Volver a Rumanía*, <http://hemeroteca.lavanguardia.com>, publicat la data de 24 august 2005 în „La Vanguardia”, accesat ultima dată pe 1 ianuarie 2021 la URL: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2005/08/24/pagina-6/41172208/pdf.html>.

experiencia agobiante”)¹¹. La sfârșitul anului 2005, în luna decembrie în cadrul unui nou articol, Robert Saladrigas reia discuția despre Norman Manea cu mențiunea că *Întoarcerea huliganului* este o carte unică de ficțiune străină, apreciată de-a lungul anului în curs¹² pentru imaginea generală asupra Europei de Est. Succesul romanului nu ține doar de calitățile estetice, ci și de talentul scriitorului de a oferi o mostră a ceea ce reprezenta nebunia nazistă în Europa secolului XX, în special pentru teritoriul de Est. Beatriz de Moura, editor în cadrul editurii Tusquets îl apreciază în special pentru lipsa de victimizare, pentru că nu încearcă să manipuleze cititorul prin experiențele sale dureroase: „Foarte simplu: faptul că deși a suferit experiența fascismului, a deportării și a comunismului, el scrie despre acele experiențe fără a se victimiza, cu o ironie distantă și foarte persoanlă. Asemenea compatrioților săi Ionesco, Cioran sau Kadare, cred că scoate în evidență cu mare luciditate absurditățile create de puterea absolută”¹³.

Prezența sa rămâne constantă în spațiul spaniol cu atât mai mult cu cât articole referitoare la el și romanul său sunt publicate și în 2016. Publicația *El País* livrează, de exemplu, opinia criticului literar spaniol Mercedes Monmany, care apreciază în aceeași linie de interpretare ironia și precizia scriiturii, dar și încercarea de a găsi o metodă de autodefinire într-o lume a oglinzilor schimbătoare (*espejos cambiantes*)¹⁴. O constantă a scriitorului, în viziunea lui Matías Néspolo, dincolo de experiențele traumatizante, rămâne luciditatea de a analiza și a reda violențele și barbariile secolului XX, *Întoarcerea huliganului* devine „o hartă policromă a intoleranței”¹⁵. În spațiul spaniol receptarea pozitivă și entuziastă vine aproape imediat după apariția romanului. De altfel, și recunoașterea drept cartea străină a anului 2005, alături de Premiul Latinității, *The FIL Prize for Latinity*, în cadrul târgului de carte din Guadalajara, sunt o dovadă a impactului pe care îl are în acest spațiu. După cum observăm, criticii oscilează între a trata textul ca roman sau ca biografie, soluția fiind cea a dublei lecturi. Imaginarul este necesar alături de atitudinea ironică și lucidă pentru redarea experienței deportării, a comunismului și a exilului. Lupta pe care Manea o duce cu sine însuși la fel și cu cei care, imediat după căderea regimului comunist în 1989, trec la un naționalist extrem, cu puternice tendințe antifasciste, relevă un sentiment de permanentă alertă și instabilitate, care pune sub semnul întrebării identitatea.

Dar în condițiile de față, nu putem concluziona decât că exilatul nu-și găsește niciodată cu adevărat identitatea, că, mai ales scriitorul, poartă cu sine multiple

¹¹ *Ibidem*.

¹² Saladrigas, Robert, *Memoria de un ciudadano europeo*, <http://hemeroteca.lavanguardia.com>, publicat la data de 21 decembrie 2005 în „La Vanguardia”, accesat ultima dată pe 21 ianuarie 2021 la URL: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2005/08/24/pagina5/44637781/pdf.html?search=Norman%20Manea>.

¹³ *Ibidem*. „Muy sencillo: el hecho de que, a pesar de haber sufrido el fascismo, la deportación y el comunismo, escriba sobre esas experiencias sin victimismo, con una ironía distante y personalísima. Y al igual que sus compatriotas Ionesco, Cioran o Kadaré, creo que remarca con gran lucidez los absurdos que el poder absoluto crea”.

¹⁴ Monmany, Mercedes, *Norman Manea obtiene el premio de la Feria de Guadalajara*, <http://hemeroteca.abc.es>, publicat în 30 august 2016 în „ABC”, accesat ultima dată la 20 ianuarie 2021 la URL: <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/2016/08/30/044.html>.

¹⁵ Matías Néspolo, *El fin de la historia fue algo infantil*, <http://www.elmundo.es>, publicat la data de 26 martie 2015 în „El Mundo”, accesat ultima dată pe 22 ianuarie 2021 la URL: <http://www.elmundo.es/cataluna/2015/03/26/55142734268e3eb6078b4580.html>.

persoane, că exilatul este un mozaic de identități care funcționează doar împreună și niciodată separat: „Mintea, aproape m-aș resemna cu ea. Dar trupul mă trădează adesea și nu mă bucur de asta. Suntem ce suntem și sunt ce sunt acum. Am spus că există mulți în noi. Unul din mine a pornit-o spre Africa și n-a ajuns”¹⁶. În cazul lui Norman Manea, tema identității devine în spațiul spaniol una de interes cu toate că, după cum remarcă și traducătorul Joaquín Garrigós, publicul nu este obișnuit cu astfel de teme, nici măcar cu literatura memorialistică. Cu toate acestea, modul de redare a experienței exilului alături de trauma fascismului și cea a comunismului devine un punct de interes pentru cititorul străin. Din analiza receptărilor în spațiul spaniol reiese faptul că romanul acoperă cu succes niște lacune cu privire la imaginea Europei din secolul al XX-lea.

Bibliografie principală

Joaquín Garrigós, *Norman Manea văzut de un traducător*, în „Vatra”, nr. 5-6/2011
 Manea, Norman, *Întoarcerea huliganului*, Ed. Polirom, Iași, 2006;
 Manea, Norman, *Textul nomad (Casa melcului II)*, Ed. Hasefer, București, 2006;
 Norman Manea, *El regreso del huligan*, tradus de Joaquín Garrigós, Tusquets, 2005.

Surse Web

Manguel, Alberto, *Norman Manea un escritor elegante e inesperado para el premio de la FIL*, <http://www.lanacion.com>, publicat la data de 30 august 2016 în „La Nacion”, accesat ultima dată pe 10 ianuarie 2021 la URL: <http://www.lanacion.com.ar/1932891-norman-manea-un-escritor-elegante-e-inesperado-para-el-premio-de-la-fil>.

Mercedes, Monmany *Norman Manea obtiene el premio de la Feria de Guadalajara*, <http://hemeroteca.abc.es>, publicat în 30 august 2016 în „ABC”, accesat ultima dată la 20 ianuarie 2021 la <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/2016/08/30/044.html>.

Mercedes, Monmany, *Norman Manea obtiene el premio de la Feria de Guadalajara*, <http://hemeroteca.abc.es>, publicat în 30 august 2016 în „ABC”, accesat ultima dată la 20 ianuarie 2021 la <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/2016/08/30/044.html>.

Muñoz, Molina, Antonio, *El texto nómada. Conversación entre Antonio Muñoz Molina y Norman Manea*, <http://www.letraslibres.com>, publicat la data de 28 februarie 2011 în „Letras Libres”, accesat ultima dată pe 22 ianuarie la URL: <http://www.letraslibres.com/mexico-espana/el-texto-nomada-conversacion-entre-antonio-munoz-molina-y-norman-manea>;

Néspolo, Matías, , *El fin de la historia fue algo infantil*, <http://www.elmundo.es>, publicat la data de 26 martie 2015 în „El Mundo”, accesat ultima dată pe 22 ianuarie 2021 la URL: <http://www.elmundo.es/cataluna/2015/03/26/55142734268e3eb6078b4580.html>.

Saladrigas, Robert, *Memoria de un ciudadano europeo*, <http://hemeroteca.lavanguardia.com>, publicat la data de 21 decembrie 2005 în „La Vanguardia”, accesat ultima dată pe 21 ianuarie 2021 la <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2005/08/24/pagina5/44637781/pdf.html?search=Norman%20Manea>.

Saladrigas, Robert, *Volver a Rumanía*, <http://hemeroteca.lavanguardia.com>, publicat la data de 24 august 2005 în „La Vanguardia”, accesat ultima dată pe 1 ianuarie 2021 la URL: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2005/08/24/pagina-6/41172208/pdf.html>;

¹⁶ Norman Manea, *Textul nomad (Casa melcului II)*, Ed. Hasefer, București, 2006, p. 83.

Tabucchi, Antonio, *El regreso del húligan, de Norman Manea*, <http://www.letraslibres.com>, publicat la data de 31 octombrie 2005 în „Letras Libres”, accesat ultima dată pe 18 ianuarie 2021 la URL: <http://www.letraslibres.com/mexico-espana/libros/el-regreso-del-huligan-norman-manea>;